

Kam se poděly (v)zrostliny

Kateřina Rysová

Oddělení vývoje jazyka, Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., Praha

Slovo *rostlina* patří do jádra dnešní slovní zásoby a jeho podoba v současné době v jazyce nekolísá (alespoň v jeho nenářečných vrstvách)¹. Ve starších vývojových obdobích češtiny přitom byla stejně dobře ustálena předponová varianta tohoto slova: *zrostlina*.

Podoba *zrostlina* se objevuje už ve staré češtině² a je dobře doložena v češtině doby střední (v elektronické databázi slovní zásoby češtiny doby střední *Madla* je 51 dokladů na podobu *zrostlina*, 1 doklad na podobu *vzrostlina*³).

Na rozdíl od jiných slov patřících k této čeledi (např. *vzrůst/vzrost* apod.) u *rostliny* (v podstatě) nenacházíme kolísání kořenné samohlásky (v *Madle* je zachyceno deminutivum *zrůstlínka*⁴, je ale ojedinělé).

Ve staré i střední češtině tak nacházíme poměrně ustálenou podobu *zrostlina*. Varianta *rostlina* ve staré ani střední češtině doložena není.

Bez náslovného *z* se *rostlina* objevuje u obrozenců. Obě podoby (*zrostlina* i *rostlina*) má J. Dobrovský ve slovníku *Deutsch-böhmisches Wörterbuch* (I 1802, II 1821) i J. Jungmann ve *Slovníku česko-německém* (1834–1839). Jako doklady na podobu *rostlina* uvádí Jungmann zmíněný slovník Dobrovského, *Rostlinář* J. S. Presla (vycházel od roku 1820) a doklady z časopisu *Krok* (vycházel od roku 1821), na jehož vydávání se Jungmann i Presl podíleli. Starší, předobrozenecké doklady na *rostliny* Jungmann nemá.

Zjednodušení *zrostliny* na novočeskou *rostlinu* tak mohlo proběhnout kolem roku 1800, tedy na počátku novočeského období. Otázkou je, jak k tomuto zjednodušení došlo. Mohlo jít o vývoj zcela přirozený – o postupné praktické zjednodušení hláskové skupiny *zr*, která je obtížně vyslovitelná (pravděpodobně došlo zároveň také k zatemnění původní motivace – vazbě *zrostliny* na slovo */v/zrostati*).

V úvahu ale připadá i varianta, že podobu *rostlina* mohl v jazyce prosadit některý z obrozenců – například Presl, který úspěšně do češtiny nová slova zaváděl. Mnoho jeho zásahů se v češtině zachovalo dodnes (podle V. Machka /1971, s. 525/ Presl vytvořil např. substantivum *nerost*). Právě Presl podobu *rostlina* ve svých dílech používá už prakticky jednotně – možná i pod vlivem ostatních slovanských jazyků (srov. dnes např. polské *roślina*, slovenské *rastlina*, ruské *растение* nebo slovinské *rastlin*).

¹ Příspěvek vznikl jako součást projektu Slovní zásoba češtiny doby střední – "editio princeps", řešeného v rámci programu Podpora projektů cíleného výzkumu (č. 1QS900610505) a zároveň v rámci činnosti Výzkumného centra vývoje staré a střední češtiny (č. LC 546).

² Srov. *Heslář k lístkovému materiálu ke Staročeskému slovníku*.

³ J. Černý: *Knihy lékařská, kteráž slove Herbář neb zelinář* (1517).

⁴ J. J. Dukát: *Phoenix moravský, aneb Život velebného Jana Sarcandra Skočovského, děkana Holešovského* (1725).

V polském slovníku S. B. Lindeho *Słownik języka polskiego* (1807–1814) se pod heslem *roślina* mezi jeho českými ekvivalenty objevuje podoba *rostlina* i *zrostlina*. Je možné, že podobu *rostlina* převzal Linde od Dobrovského, s nímž byl v kontaktu.

Lindeho slovník (ani např. etymologický slovník polštiny A. Brücknera *Słownik etymologiczny języka polskiego* /1957/) ale nenaznačuje, že by varianta typu *zroślina* existovala i v polštině. Vývoj tohoto lexému od předponového slovesa (*v*)*zrostati* může být pouze český (ať už byl přirozený, nebo uměle ovlivněný). Z dnešní podoby *rostliny* už ale její souvislost s předponovým (*v*)*zrostati* není zřejmá.

Literatura:

Český národní korpus – *Diacorp*. Praha : Ústav Českého národního korpusu FF UK, 2005. [7. 11. 2009], WWW: <<http://www.korpus.cz>>.

Madla, elektronická lexikální databáze. Praha : Oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., 2010, [10.11.2009].

Vokabulář webový. Praha : Oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., 2006 – 2009 [online], [5. 11. 2009].

WWW: <<http://gebauer.ujc.cas.cz/default.aspx>>

HOLUB, Josef – KOPEČNÝ, František: *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha : 1952.

REJZEK, Jiří: *Český etymologický slovník*. Praha, 2001.

MACHEK, Václav: *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha, 1971.

HOLUB, Josef – LYER, Stanislav: *Stručný etymologický slovník jazyka českého se zvláštním zřetelem ke slovům kulturním a cizím*. Praha, 1978.

LEHEČKA, Boris – MARTÍNEK, František – VAJDLOVÁ, Miloslava: Příspěvek k poznání české slovní zásoby doby střední. In: *Studia nad słownictwem dawnym i współczesnym języków słowiańskich*. Ed. J. Kamper-Warejko et al. Toruň, 2007, s. 97 – 102.

JUNGMANN, Josef: *Slovník česko-německý*. Praha, 1989.

DOBROVSKÝ, Josef: *Deutsch-böhmisches Wörterbuch*. Praha : Oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., 2006 – 2009 [online], [5. 11. 2009].

WWW: <<http://gebauer.ujc.cas.cz/default.aspx>>

LINDE, Samuel Bogumił: *Słownik języka polskiego*. Varšava, 1854 – 60.

BRÜCKNER, Aleksander: *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Varšava, 1957.